

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Факультет педагогіки і психології**

Кафедра соціальної роботи та
соціальної педагогіки

Бакалаврська робота
на тему
**Креативність як інструмент підвищення ефективності
роботи соціального працівника**

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»
(спеціальність: 231 Соціальна робота)

ВИКОНАЛА: студентка
групи СРст-38
Блащак Ольга Олегівна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки
Петришин Людмила Йосипівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти,
Тернопільського національного
педагогічного університету імені
В. Гнатюка
Горішна Надія Мирославівна

Робота захищена з оцінкою:
« _____ » (« _____ »)

Тернопіль 2026 р.

Анотація

Блащак Ольга Олегівна. Креативність як інструмент підвищення ефективності роботи соціального працівника. – Бакалаврська робота зі спеціальності 231 – Соціальна робота. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Наук. керівник проф. Петришин Л.Й. – Тернопіль, 2026. 58 с.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично дослідити креативність як інструмент підвищення ефективності професійної діяльності соціального працівника та розробити практичні рекомендації щодо її розвитку у фахівців соціальної роботи.

У дослідженні проаналізовано теоретичні підходи до трактування поняття креативності в науковій теорії та практиці. Визначено роль креативності як складової професійної компетентності соціального працівника. Охарактеризовано креативні методи та технології, що застосовуються у професійній діяльності соціального працівника. Досліджено особливості використання креативних методів у практиці соціальної роботи, розроблено програму розвитку креативності майбутніх соціальних працівників та подано практичні рекомендації щодо застосування креативності як інструменту підвищення ефективності роботи соціального працівника.

Ключові слова: креативність, творчість, соціальний працівник, креативна компетентність, креативні методи, програма.

Abstract

Blashchak Olha Olehivna. *Creativity as a Tool for Increasing the Effectiveness of Social Worker's Professional Activity*. – Bachelor's thesis in Specialty 231 – Social Work. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. – Scientific supervisor Prof. Petryshyn L.Y. – Ternopil, 2026. – 58 p.

Research Objective: To theoretically substantiate and practically investigate creativity as a tool for enhancing the effectiveness of a social worker's professional practice and to develop practical recommendations for fostering creativity among social work professionals.

The study analyzes theoretical approaches to interpreting the concept of creativity in scientific theory and practice. It identifies the role of creativity as a component of a social worker's professional competence. It describes the creative methods and techniques used in the professional practice of social workers. The study examines the specific features of using creative methods in social work practice, develops a program for fostering creativity among future social workers, and provides practical recommendations for applying creativity as a tool to enhance the effectiveness of social workers' work.

Key words: creativity, creative work, social worker, creative competence, creative methods, program.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	10
1.1. Аналіз категорії креативність у науковій теорії та практиці.....	10
1.2. Креативність як складова креативної компетентності соціального працівника.....	17
1.3. Креативні методи та технології в діяльності соціального працівника.....	20
Висновки до першого розділу.....	26
 РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	28
2.1. Визначення рівня креативності майбутніх соціальних працівників за методикою Дж. Гілфорда.....	28
2.2. Програма розвитку креативності майбутніх соціальних працівників.....	32
2.3. Практичні рекомендації щодо розвитку креативності майбутніх соціальних працівників як ефективного інструменту підвищення якості професійної діяльності.....	34
Висновки до другого розділу.....	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складними соціальними процесами, зростанням кількості кризових ситуацій, посиленням соціальних напруг та необхідністю швидкого реагування на потреби різних категорій населення. У такий складний час особливого значення набуває професійна діяльність соціального працівника, яка потребує не лише ґрунтовних знань і професійних умінь, а й здатності творчо підходити до вирішення соціальних проблем, використовуючи інноваційні методи роботи та ефективно взаємодіяти з клієнтами. Саме тому креативність виступає важливим інструментом підвищення ефективності професійної діяльності соціального працівника.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вдосконалення підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до сучасних вимог суспільства та системи соціального захисту населення. Соціальна робота передбачає діяльність у нестандартних ситуаціях, роботу з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також потребує здатності знаходити нові підходи до розв'язання соціальних проблем. У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток креативності як професійно важливої якості фахівця соціальної сфери.

Креативність сприяє формуванню гнучкого мислення, здатності до самостійного прийняття рішень, адаптивності, ініціативності та творчого підходу до професійної діяльності. Використання креативних методів і технологій у соціальній роботі надасть можливість підвищити ефективність взаємодії з клієнтами, урізноманітнити форми соціальної допомоги та забезпечити більш результативне вирішення соціальних проблем.

Проблема креативності та творчої діяльності знайшла відображення у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджували питання творчості та креативності Л. Виготський, Дж. Гілфорд, Дж. Као, Е. Торренс, А. Маслоу та інші. Питання професійної підготовки соціального працівника і

підвищення ефективності їхньої професійної діяльності висвітлено у працях О. Безпалько, В. Моляко, Л. Петришин, Н. Пасічник, С. Сисоєва та інших вчених. Водночас проблема використання креативності як інструменту підвищення ефективності професійної діяльності соціального працівника потребує подальшого теоретичного та практичного дослідження.

З огляду на це, тема бакалаврської роботи є актуальною та своєчасною, оскільки спрямована на дослідження ролі креативності у професійній діяльності соціального працівника та визначення можливостей її розвитку у процесі професійної підготовки.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично дослідити креативність як інструмент підвищення ефективності професійної діяльності соціального працівника та розробити практичні рекомендації щодо її розвитку у фахівців соціальної роботи.

Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

1. Висвітлити сутність категорії «креативність» та охарактеризувати її як складову професійної компетентності соціального працівника.
2. Проаналізувати креативні методи та технології у професійній діяльності соціального працівника.
3. Вивчити рівень креативності майбутніх соціальних працівників за методикою Дж. Гілфорда.
4. Розробити програму розвитку креативності майбутніх соціальних працівників та укласти практичні рекомендації щодо розвитку креативності як інструменту підвищення ефективності професійної діяльності соціального працівника.

Об'єкт дослідження: креативність у діяльності соціального працівника.

Предмет дослідження: процес розвитку креативності як інструменту підвищення ефективності діяльності соціального працівника.

Теоретико-методологічна основа дослідження Теоретико-методологічним підґрунтям для системного розгляду проблеми розвитку

креативності стали теорії творчості та креативності (Л. Виготський, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, А. Маслоу) та концепції креативного розвитку соціальних працівників та педагогів (О. Безпалько, Л. Петришин, Н. Пасічник та ін.).

На різних етапах наукового пошуку були використані такі **методи дослідження**: аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення для з'ясування змісту базових понять дослідження, обґрунтування сутності та особливостей процесу розвитку креативності; аналіз підходів до досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній практиці та метод теоретичного моделювання; анкетування та опитування.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про сутність креативності та її роль у професійній діяльності соціального працівника, уточненні значення креативних методів і технологій у соціальній роботі та розширенні теоретичних підходів до креативної діяльності соціальних працівників.

Практичне значення дослідження полягає у розробці програми розвитку креативності та практичних рекомендацій щодо її використання як інструменту підвищення ефективності діяльності соціального працівника.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено на засіданнях кафедри та підготовки публікації «Роль креативних рішень в адаптації до змін» до збірника XIV Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна робота: виклики сьогодення» (24-25 квітня 2025 року) та «Роль креативності в розв'язанні соціальних проблем» до збірника доповідей III Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених «Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та

соціальній освіті: поліфункціональність ідей» (7 листопада 2025 року) Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Основні положення були представлені та обговорені під час роботи конференції.

Структура бакалаврської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (30 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи – 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

1.1. Аналіз категорії креативність у науковій теорії та практиці

Сучасний світ висуває перед соціальним працівником принципово нові вимоги. Ускладнення соціальних проблем, збільшення кількості осіб у складних життєвих обставинах, динамічні суспільні зміни – усе це спонукає до пошуку нових, нестандартних способів надання соціальної допомоги. У такому контексті особливого значення набуває категорія креативності, яка стає не просто особистісною рисою, а реальним інструментом підвищення якості роботи соціального фахівця.

Поняття «креативність» бере свій початок від англійського слова «creativity», яке трактується як творчість або здатність до творчого процесу [12, с.115]. Загалом у науковій літературі не існує найправильнішого і точного визначення цього поняття, тому що дослідники трактують його відповідно до своїх власних наукових підходів. Найчастіше креативність розглядають як здатність особистості генерувати нові, неповторні та суспільно значущі ідеї.

Поняття «креативність» є предметом дослідження різних наукових галузей: психології, педагогіки, філософії, соціальної роботи. Попри широке вживання цього терміну, питання його змісту залишається дискусійним. Загальна тенденція в науці полягає в тому, що дослідники розрізняють поняття «творчість» і «креативність» як хоча і споріднені, проте не тотожні поняття [3, с. 8].

У психологічній науці традиційно під творчістю розуміють діяльність, що приводить до виникнення суб'єктивно або об'єктивно нового продукту. Натомість креативність трактується як особистісна властивість, потенційна здатність людини до творчої активності, що може виявлятися в різних

ситуаціях і сферах діяльності [5, с. 152]. Отже, якщо творчість – це процес і результат, то креативність – це внутрішня готовність до такого процесу, своєрідний ресурс особистості.

Суттєвий внесок у розробку теорії креативності зробив американський психолог Дж. Гілфорд. У 1950 році він уперше ввів поняття «креативність» в академічний дискурс, пов'язавши його з дивергентним мисленням – здатністю особистості виробляти численні різноманітні ідеї в умовах відсутності чіткої алгоритмічної відповіді, і тому дивергентне мислення – це мислення, «що йде одночасно у багатьох напрямках», воно спрямоване на те, щоб породити безліч різних варіантів розв'язання задачі. Дивергентне мислення лежить в основі креативності, зазначав [5, с. 72]. Дж. Гілфорд, він виокремив такі параметри креативного мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність та ретельність опрацювання ідей. Ці характеристики досі є основою в дослідженнях творчого потенціалу особистості.

Розвиток ідей Дж. Гілфорда продовжив Ел. Торренс, який запропонував операційне визначення креативності та розробив відповідний діагностичний інструментарій – тести творчого мислення Торренса, що набули широкого застосування у педагогічній і психологічній практиці. Учений визначав креативність як процес чутливості до проблем, усвідомлення прогалин у знаннях, пошуку нестандартних рішень, формулювання гіпотез і перевірки їх правомірності «Креативність – це процес чутливості до проблем, усвідомлення прогалин у знаннях, пошуку нестандартних рішень, формулювання гіпотез і перевірки їх правомірності, модифікації цих гіпотез, переформулювання їх і, зрештою, повідомлення результатів» [30, с. 159].

У рамках гуманістичної психології А. Маслоу розглядав креативність як природний прояв самоактуалізації – вищого рівня особистісного розвитку у якому людина, яка прагне до самореалізації, органічно виявляє творчі риси. Дослідник наголошував: «Креативність – це загальнолюдська характеристика, яка дана кожному від народження... Вона є природним

супутником самоактуалізації, що виникає там, де є особистісна свобода, автентичність та внутрішня мотивація» [7, с. 341]. Ця позиція особливо актуальна для підготовки соціальних працівників, оскільки вказує на зв'язок між особистісним розвитком фахівця та якістю його роботи.

К. Роджерс, у свою чергу, акцентував увагу на зовнішніх умовах, що забезпечують розкриття творчого потенціалу. Він стверджував, що «креативність розквітає в атмосфері психологічної безпеки, відкритості та прийняття, коли особистість не боїться бути самою собою, експериментувати та виражати свій унікальний досвід» [9, с. 279.]. Саме ці умови, за Роджерсом, є необхідними як для освітнього середовища, так і для процесу надання соціальної допомоги клієнтам.

Культурно-історичний підхід до творчості обґрунтував Л. Виготський. Учений наголошував, що творчість нерозривно пов'язана з попереднім досвідом людини і не є вродженою, а формується в процесі соціальної взаємодії та засвоєння культурних зразків «оскільки всяке створення уяви завжди будується з елементів, взятих з дійсності та принесених з минулого досвіду людини» [2, с. 7]. Відповідно до цієї концепції, розвиток креативності соціального працівника неможливий поза системою його професійного навчання та фахового досвіду.

Системне осмислення феномену творчості запропонував угорсько-американський дослідник М. Чіксентмігаї у своїй концепції «потoku» визначив потік як оптимальний стан свідомості, у якому ми відчуваємося та творимо якнайкраще. У потоці людина сфокусована на завданні настільки, що інші подразники зникають, а час плине дуже швидко. «Потоком» цей стан називається через те, що кожна дія та кожне рішення відбуваються без жодних зусиль та плавно переходять в наступне. Учений також розробив системну модель творчості, в якій взаємодіють три складники: особистість із її здібностями, соціальне оточення та культурна сфера [14, с. 197]. Ця модель підкреслює контекстуальний характер креативності: вона є результатом не лише внутрішнього потенціалу, а й сприятливого соціального середовища.

В українській психологічній науці дослідженню творчості присвячені роботи В. Моляко, який розробив теорію творчого потенціалу та виокремив стратегії творчої діяльності. Концепція базується на уявленні про людину як про творчу особистість, яка є самостійною у прийнятті рішення, в постановці значущих цілей та розробленні програм власної поведінки. Творча особистість досягає суттєвого рівня інтелектуального розвитку та професійної майстерності, здатна до нестандартних дій, усвідомлює власну відповідальність перед собою та суспільством. У зв'язку з цим мета виховання творчої особистості полягає саме в розвитку, формуванні зазначених якостей, що відповідають віковим та індивідуальним можливостям дітей, молоді, дорослих. Учений наголошував на інтегративному характері креативності, яка поєднує інтелектуальні, мотиваційні та регулятивні ресурси особистості [8, с. 32]. Значний внесок також зробила О.Кульчицька, яка досліджувала творчі здібності та умови їх розвитку в освітньому процесі, вона стверджує, що творчі здібності не є вродженими, а формуються й розвиваються під впливом умов навчання та виховання, тому «розвиток творчих здібностей дітей зумовлений не лише природними задатками, а й цілеспрямованою педагогічною діяльністю» [3, с. 12].

В українських дослідженнях соціальної роботи питанням творчого підходу та інноваційності приділяли увагу О. Безпалько, І. Зверєва, Т. Семигіна. Зокрема, О. Безпалько наголошує, що ефективна соціальна робота неможлива без формування у фахівця здатності до самостійного пошуку нестандартних рішень у роботі з різними категоріями клієнтів [1, с. 61]. Т. Семигіна, аналізуючи міжнародні стандарти професійної підготовки соціальних працівників, зазначає, що розвиток критичного та творчого мислення є невід'ємною складовою сучасної фахової освіти [11, с. 59]. І. Зверєва підкреслює, що соціальна робота як професія вимагає від фахівця здатності до «творчого переосмислення ситуацій, конструювання нових форм

взаємодії з клієнтами та пошуку нестандартних рішень в умовах обмежених ресурсів» [16, с. 108].

У сучасних дослідженнях Л. Петришин визначає «креативність як особистісну властивість, яка містить у собі комплекс індивідуальних і професійних якостей людини, що виявляються у творчому мисленні, здібностях, уміннях, навичках, знаннях та окремих видах практичної креативної діяльності» [19, с. 44].

Таблиця 1.1.

Визначення поняття «креативність» у працях українських науковців

Прізвище науковця	Визначення	Джерело
Моляко В. О.	Креативність – інтегративна властивість особистості, що поєднує інтелектуальні, мотиваційні та регулятивні ресурси й забезпечує реалізацію творчого потенціалу у різних видах діяльності	[8, с. 63]
Кульчицька О. І.	Творчі здібності – це динамічне утворення, що формується в умовах навчання та виховання під впливом цілеспрямованої педагогічної діяльності; розвиток творчих здібностей зумовлений не лише природними задатками, а й соціальним середовищем.	[3, с. 10]
Петришин Л. Й.	Креативність – особистісна властивість, яка містить у собі комплекс індивідуальних і професійних якостей людини, що виявляються у творчому мисленні, здібностях, уміннях, навичках, знаннях та окремих видах практичної креативної діяльності.	[19, с. 44]
Безпалько О. В.	Здатність фахівця соціальної роботи до самостійного пошуку нестандартних рішень у роботі з різними категоріями клієнтів; творчий підхід розглядається як необхідна умова ефективної професійної діяльності	[1, с. 57]
Семигіна Т. В.	Розвиток критичного та творчого мислення є невід’ємною складовою сучасної фахової освіти	[11, с. 9]

Прізвище науковця	Визначення	Джерело
	соціального працівника; творчість розглядається як професійна компетентність, що забезпечує адаптацію до мінливих умов соціальної практики	
Зверева І. Д.	Соціальна робота вимагає від фахівця здатності до творчого переосмислення ситуацій, конструювання нових форм взаємодії з клієнтами та пошуку нестандартних рішень в умовах обмежених ресурсів	[16, с. 20]

Важливо розмежувати також суміжні поняття, що нерідко використовуються як синоніми до «креативності»: «інноваційність», «винахідливість», «нестандартне мислення». Інноваційність передбачає практичне впровадження нових ідей, тобто є результатом реалізованої креативності. Винахідливість акцентує на практично-технічному аспекті вирішення проблеми. Нестандартне мислення є лише когнітивним складником більш широкого феномену – креативності, яка включає також мотиваційний, емоційний і діяльнісний виміри. Таким чином, інноваційність і креативність перебувають у нерозривному зв'язку: якщо креативність є внутрішньою здатністю особистості генерувати нові ідеї, то інноваційність – це втілення цих ідей у конкретних змінах практики, послугах або підходах. Для соціального працівника ці два феномени взаємодоповнюють один одного: креативність забезпечує творчий пошук, а інноваційність – його перетворення на реальний результат, що покращує якість соціальної допомоги.

Окремої уваги заслуговує розгляд креативності в контексті сучасних викликів, що постають перед соціальною роботою в Україні. Воєнний стан, масове вимушене переміщення громадян, зростання кількості осіб із травматичним досвідом – усе це якісно змінює умови фахової діяльності соціальних працівників. У ситуаціях, де стандартні алгоритми допомоги виявляються недостатніми або взагалі непридатними, саме здатність фахівця

до творчого пошуку дозволяє знайти вихід і надати реальну підтримку клієнту. Отже, креативність набуває значення не лише як бажана особистісна риса, а як необхідна умова ефективної роботи в кризових умовах.

Варто також звернути увагу на взаємозв'язок між креативністю та емоційним інтелектом соціального працівника. У дослідженнях останніх десятиліть доведено, що здатність розуміти власні та чужі емоції, керувати ними й використовувати емоційну інформацію для прийняття рішень є важливою передумовою творчої активності. Соціальний працівник, який добре розуміє емоційний стан клієнта, здатен гнучкіше підбирати форми і методи допомоги, виходити за межі стандартних підходів і будувати посправжньому індивідуалізовану стратегію підтримки. Отже, емоційний інтелект і креативність не просто співіснують, а взаємно посилюють одне одного у структурі фахової компетентності.

Не менш важливим є зв'язок між рівнем розвитку креативності та здатністю соціального працівника протистояти синдрому професійного вигорання. Одноманітна, рутинна діяльність без простору для творчого самовираження є одним із ключових чинників, що призводять до емоційного виснаження фахівців соціальної сфери. Натомість можливість упроваджувати нові підходи, експериментувати з формами роботи, бачити нестандартні рішення – усе це підтримує внутрішню мотивацію, зберігає відчуття сенсу у професійній діяльності та сприяє довготривалій фаховій стійкості.

Отже, аналіз наукових підходів до категорії «креативність» дозволяє зробити такі висновки. По-перше, креативність є поліфункціональним феноменом, що поєднує когнітивні, мотиваційні, особистісні та соціальні характеристики. По-друге, вона функціонує не ізольовано, а в нерозривному зв'язку з навколишнім середовищем і контекстом діяльності. По-третє, креативність є динамічною властивістю: вона може розвиватися, поглиблюватися і вдосконалюватися за відповідних умов. По-четверте, у контексті соціальної роботи креативність набуває виражено прикладного характеру – вона виступає реальним інструментом, що дозволяє соціальному

працівникові знаходити нові шляхи вирішення складних соціальних проблем, ефективно адаптуватися до мінливих умов і надавати якісну допомогу тим, хто її потребує.

1.2. Креативність як складова креативної компетентності соціального працівника

Категорія «компетентність» набуло центрального значення у сучасній вищій освіті завдяки впровадженню компетентнісного підходу. Відповідно до цього підходу, результатом підготовки фахівця є не просто сума знань, а здатність ефективно діяти в реальних умовах. Для соціального працівника одним із ключових елементів такої здатності є креативна компетентність – багатовимірне утворення, що органічно поєднує знання, уміння, особистісні якості та творчий досвід.

Поняття «креативна компетентність» розглядається дослідниками як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує здатність генерувати оригінальні ідеї, знаходити нестандартні рішення у складних ситуаціях і реалізовувати їх у практичній діяльності [19, с. 18]. Вона є складнішим і конкретнішим утворенням, ніж просто «креативність» як риса особистості: якщо креативність – це потенціал, то креативна компетентність – це реалізований потенціал у межах конкретної фахової діяльності [19, с. 21].

У контексті соціальної роботи креативна компетентність соціального працівника може бути визначена як здатність творчо застосовувати набуті знання та досвід для розробки нестандартних стратегій допомоги клієнтам, пошуку оригінальних форм і методів роботи, конструювання соціальних проєктів, ефективного реагування на мінливі умови фахової діяльності.

На основі аналізу наукових джерел можна окреслити структуру креативної компетентності соціального працівника, яка включає взаємопов'язані складові [5; 6; 7; 9; 19].

- Систему знань, необхідних для творчого вирішення фахових завдань: знання теорії соціальної роботи та суміжних наук, методів і технологій соціальної допомоги, механізмів виникнення соціальних проблем, а також психологічних основ творчої діяльності. Особливу роль тут відіграє здатність до дивергентного мислення – продукування різноманітних ідей, гнучкого переключення між різними стратегіями, встановлення нетривіальних зв'язків між явищами [5, с. 433].

- Мотивацію до творчої діяльності, орієнтацію на гуманістичні цінності соціальної роботи – повагу до гідності клієнта, соціальну справедливість, допомогу без стереотипів. Внутрішня мотивація є рушійною силою творчої активності фахівця: саме вона спонукає його до пошуку кращих рішень навіть тоді, коли стандартні підходи здавалося б досить функціональними [7, с.118].

- Практичні вміння застосовувати творчі методи у реальній роботі: розробляти індивідуальні плани допомоги, організовувати групову роботу, створювати та реалізовувати соціальні проєкти, використовувати інноваційні технології у взаємодії з клієнтами. Саме цей компонент перетворює творчий задум на конкретний результат – якісно нову форму соціальної послуги чи підходу [6, с. 14].

- Здатність соціального працівника до самоаналізу власної діяльності, оцінювання її ефективності, усвідомлення власних творчих ресурсів і обмежень. Рефлексія дозволяє фахівцю не зупинятися на досягнутому, а постійно вдосконалювати свій підхід, накопичувати досвід і розвивати творчий потенціал [9, с. 38].

Зв'язок між означеними складовими креативної компетентності та показниками ефективності роботи соціального працівника є очевидним. Зокрема, вони забезпечують: здатність вміння аналізувати складні соціальні

ситуації та знаходити неочевидні шляхи виходу з них; зумовлюють стійкість фахівця в умовах емоційного вигорання і труднощів, притаманних соціальній роботі; впливають на результативність конкретних заходів соціальної допомоги; сприяють постійному підвищенню рівня фахової майстерності.

Таблиця 1.2.

Структура креативної компетентності соціального працівника

№	Складові	Змістова характеристика	Прояви у діяльності соціального працівника
1	Система знань, необхідних для творчого вирішення фахових завдань.	Дивергентне мислення, аналіз соціальних ситуацій, знання методів і технологій	Знаходження нестандартних стратегій допомоги клієнту
2	Мотивація до творчої діяльності, орієнтацію на гуманістичні цінності соціальної роботи	Внутрішня мотивація до творчості, гуманістичні цінності, прагнення до саморозвитку	Стійкість фахівця, пошук нових підходів
3	Практичні вміння застосовувати творчі методи у реальній роботі	Вміння розробляти соціальні проекти, організовувати групову роботу, впроваджувати інновації	Реалізація творчих ідей у практиці соціальної допомоги
4	Здатність соціального працівника до самоаналізу власної діяльності, оцінювання її ефективності, усвідомлення власних творчих ресурсів і обмежень	Самоаналіз, оцінювання ефективності власної діяльності, здатність до саморозвитку	Постійне підвищення рівня фахової майстерності

Джерело [5; 6; 7; 9; 19].

Важливо наголосити, що всі чотири складові функціонують не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку. Розвиток однієї складової

стимулює розвиток інших: внутрішня мотивація спонукає до здобуття нових знань, знання відкривають нові можливості для практичної діяльності, а рефлексія над практикою поглиблює мотивацію до подальшого зростання.

Отже, креативна компетентність є не просто додатковою складовою професійної діяльності соціального працівника, а системоутворюючою характеристикою підвищення його фахової діяльності, адже умовах зростання складності соціальних запитів і нестабільності суспільного середовища саме вона забезпечує здатність фахівця залишатися ефективним, адаптивним і людяним у своїй роботі.

1.3. Креативні методи та технології у діяльності соціального працівника

Ефективне використання креативності у роботі соціального фахівця передбачає не лише наявність відповідних особистісних якостей, а й оволодіння конкретними методами та технологіями, що стимулюють творчий пошук і забезпечують креативне вирішення фахових завдань. Сукупність таких методів і технологій становить методичний арсенал креативної діяльності соціального працівника.

У практиці соціальної роботи, зокрема, дослідники соціальної роботи Т. Семигіна та О. Безпалько [1, с. 96], виокремлюють два рівні застосування креативних підходів: рівень індивідуальної роботи з клієнтом та рівень організаційно-управлінської і проєктної діяльності. Обидва рівні потребують різних методів і технік, однак об'єднані спільним принципом – орієнтацією на пошук нестандартних, ефективних рішень в умовах обмежених ресурсів і складних соціальних обставин [1, с. 13].

Одним із провідних методів, що широко застосовується у соціальній роботі, є мозковий штурм (брейнстормінг), розроблений А. Осборном ще у 1940-х роках, цей метод передбачає генерування максимально можливої

кількості ідей у відведений час без їх критичної оцінки на першому етапі. Застосування мозкового штурму в роботі команди фахівців соціальних служб дозволяє долати стереотипність мислення, залучати різноманітні погляди та знаходити неочевидні шляхи підтримки клієнтів [13, с. 71]. Особливо продуктивним є використання цього методу при розробці нових програм соціальної підтримки або при вирішенні нестандартних кризових ситуацій.

Метод запропонований Дж. Гордоном в 1952 р Сутність синектики полягає в тому, щоб зробити незнайоме знайомим, а звичне – чужим, передбачає застосування аналогій і метафор для пошуку нових рішень. У соціальній роботі цей метод допомагає поглянути на проблему клієнта з несподіваного боку, встановити зв'язки між різними сферами і знайти ресурси, що раніше не розглядалися. Наприклад, аналогія між роботою соціального працівника і роллю провідника в незнайомій місцевості допомагає краще усвідомити характер підтримки, яка потрібна клієнту на певному етапі [15, с. 34].

Метод шести капелюхів мислення Едварда де Боно є ефективним інструментом командного аналізу складних соціальних ситуацій. Відповідно до цього методу, кожен учасник по черзі «одягає» капелюх певного кольору, що символізує конкретний тип мислення: фактичний, емоційний, критичний, оптимістичний, творчий або організаційний. Застосування цього методу у групах міждисциплінарних фахівців дозволяє комплексно розглянути соціальну проблему і виробити збалансоване рішення [4, с. 89].

Кейс-метод, або метод аналізу конкретних ситуацій, широко застосовується як у навчанні, так і в реальній практиці соціальних служб. Він передбачає детальний розбір конкретного випадку із практики соціальної роботи з метою пошуку найефективніших стратегій допомоги. Кейс-метод стимулює критичне мислення, розвиває здатність враховувати багатофакторність соціальних ситуацій і формує навички прийняття рішень в умовах невизначеності [1, с. 98].

Особливе місце серед методів творчої роботи посідають арт-терапевтичні: малювання, ліплення, драматерапія, бібліотерапія, музикотерапія – усі вони використовуються не лише як методи роботи з клієнтами, а й як способи розвитку творчого потенціалу самого соціального працівника. Відомо, що людина, яка регулярно занурюється у творчу активність, зберігає вищий рівень емоційної стійкості та здатності до інноваційного мислення [10, с. 64].

Проектний підхід у соціальній роботі також є методом розвитку креативності фахівця на організаційному рівні. Розробка та реалізація соціальних проєктів передбачає комплексне бачення проблеми, вміння залучати ресурси громади, партнерів і волонтерів, формулювати цілі та вимірювати результати. Проектний підхід трансформує ситуативну допомогу на системну, стратегічно спрямовану діяльність, орієнтовану на зміну умов, що породжують соціальні проблеми [11, с.33].

Метод метафоричних асоціативних карт (МАК) набуває дедалі ширшого застосування у практиці соціальних і психосоціальних послуг. МАК використовуються для встановлення контакту з клієнтом, діагностики його емоційного стану, стимулювання усвідомлення проблеми та пошуку власних ресурсів для її подолання. Для соціального працівника цей метод є прикладом того, як нестандартний творчий підхід здатний суттєво підвищити ефективність фахового спілкування [10, с. 72].

Тренінгові технології також є важливим елементом арсеналу креативних методів. Тренінг як активний метод навчання і підтримки передбачає моделювання ситуацій, рольові ігри, групові дискусії, рефлексивні вправи. У роботі з різними групами клієнтів – молоддю, особами з інвалідністю, сім'ями у складних обставинах – тренінгові підходи дозволяють залучати учасників до активного вирішення власних проблем, формуючи їхню суб'єктність і самодостатність.

Підкреслимо, що застосування будь-якого з перелічених методів вимагає від соціального працівника не механічного відтворення алгоритмів, а

творчої адаптації до конкретної ситуації, клієнта і контексту. Саме тут і розкривається сутність креативності як інструменту роботи: фахівець виступає не виконавцем стандарту, а автором ситуативного рішення.

Важливою умовою ефективного застосування креативних методів є психологічна безпека у взаємодії з клієнтом. Творчі підходи спрацьовують лише тоді, коли людина, яка отримує допомогу, довіряє фахівцеві і відчуває себе прийнятою. Тому креативний соціальний працівник – це насамперед той, хто вміє будувати відносини, налаштовані на щирість, повагу та спільний пошук виходу зі складної ситуації.

Окремої уваги заслуговує питання використання цифрових технологій як простору для реалізації креативних підходів. Соціальні мережі, мобільні додатки, онлайн-платформи підтримки, дистанційне консультування – усі ці інструменти відкривають нові можливості для творчої роботи соціального фахівця: охоплення більших аудиторій, оперативне реагування на потреби клієнтів, формування соціальних спільнот підтримки [3, с. 49].

Отже, арсенал креативних методів і технологій у соціальній роботі є різноманітним і постійно поповнюється. Оволодіння цими методами, їх гнучка адаптація до конкретних умов, поєднання з глибоким фаховим знанням і людяністю – усе це становить основу ефективної та творчої практики соціального фахівця. Саме на цьому перехресті теоретичної підготовки і практичної майстерності народжується справжній інструментальний потенціал креативності в соціальній роботі.

Окрім методів, важливим складником методичного арсеналу соціального працівника є креативні техніки і технології – більш конкретні інструменти, що реалізуються в межі певного методу або застосовуються самостійно.

Креативні техніки – це конкретні прийоми та вправи, спрямовані на активацію творчого мислення і нестандартного погляду на проблему. До найбільш поширених належать:

- техніка «Що буде, якщо...?» – дозволяє виходити за межі звичних уявлень про ситуацію, моделюючи альтернативні сценарії розвитку подій у роботі з клієнтом;
- техніка «Карта думок» (Mind Map) – візуалізація проблеми у вигляді розгалуженої схеми, що дозволяє одночасно бачити усі аспекти ситуації клієнта та можливі шляхи допомоги;
- техніка «Обернена задача» – формулювання проблеми у протилежному напрямі з метою знаходження незвичних рішень (наприклад, «Що потрібно зробити, щоб ситуація клієнта погіршилась?» – а потім використовувати отримані відповіді для виявлення реальних загроз та факторів ризику);
- техніка «Карта ресурсів» – спільне з клієнтом визначення всіх наявних ресурсів (особистісних, сімейних, громадських), що сприяє усвідомленню власного потенціалу та подоланню відчуття безпорадності;
- техніка «Лінія часу» – візуалізація життєвого шляху клієнта у вигляді хронологічної осі з визначенням кризових моментів, ресурсних подій та бажаного майбутнього.

Креативні технології у соціальній роботі – це систематизовані комплекси форм, методів і технік, об'єднаних єдиною ціллю і логікою. Відмінною особливістю технологій порівняно з окремими методами є їхня відтворюваність, структурованість і орієнтація на вимірний результат.

Серед ключових креативних технологій, що застосовуються у сучасній соціальній роботі, виділимо такі:

- *арт-терапевтична технологія* – комплексне використання різних видів творчої діяльності (малювання, ліплення, драматерапія, бібліотерапія, музикотерапія) як засобу самовираження, діагностики й корекції емоційного стану клієнта. Технологія ефективна у роботі з дітьми, особами з травматичним досвідом та людьми в кризових ситуаціях [10, с. 6];

– *нарративна технологія* (нарративна практика) – заснована на роботі з життєвими історіями клієнтів: через пере-авторство власного нарративу людина знаходить нові смисли, переосмислює проблему і конструює альтернативну історію майбутнього. Технологія особливо актуальна у роботі з військовими, вимушеними переселенцями та жертвами насильства [14, с. 82];

– *технологія соціального проєктування* – системний процес розробки, реалізації та оцінки соціальних проєктів, що передбачає творче мислення на кожному етапі: від діагностики потреб громади до формулювання нових форм соціальних послуг. Технологія розвиває здатність фахівця до стратегічного бачення та інноваційного рішення системних проблем [11, с. 17];

– *технологія «Дизайн-мислення» (Design Thinking)* – людиноцентричний підхід до вирішення проблем, що охоплює п'ять етапів: емпатія (глибоке розуміння потреб клієнта), визначення проблеми, генерування ідей, прототипування та тестування. У соціальній роботі ця технологія допомагає розробляти нові форми соціальних послуг, орієнтовані на реальні потреби конкретних груп населення [26, с. 365].

– *ігрова технологія (геймфікація)* – використання ігрових елементів (правил, нагород, рівнів, рольових сценаріїв) у неігровому контексті соціальної роботи. Технологія ефективна для роботи з дітьми та молоддю, оскільки підвищує мотивацію до участі у програмах соціальної підтримки, формує навички взаємодії та відповідальні поведінкові стратегії [21, с. 38].

Отже, поряд з методами, креативні техніки та технології утворюють цілісний методичний комплекс, що дозволяє соціальному працівникові діяти креативно, системно й ефективно у найрізноманітніших ситуаціях фахової практики.

Висновки до першого розділу

У першому розділі бакалаврської роботи здійснено теоретичний аналіз категорії креативності та її ролі як інструменту підвищення ефективності діяльності соціального працівника.

У підрозділі 1.1 проаналізовано поняття «творчість» і «креативність» у науковій теорії. Встановлено, що ці категорії є спорідненими, але не тотожними: творчість виступає процесом і результатом діяльності, тоді як креативність – інтегративною особистісною властивістю, що є внутрішньою передумовою творчої активності. Розглянуто концепції Дж. Гілфорда (дивергентне мислення), Е. Торренса (операційне визначення та діагностика креативності), А. Маслоу (самоактуалізація і творчість), К. Роджерса (умови розкриття творчого потенціалу), Л. Виготського (культурно-історична природа творчості), М. Чіксентмігаї (системна модель творчості). З'ясовано, що у практиці соціальної роботи креативність набуває прикладного значення: вона виступає ресурсом, що забезпечує здатність фахівця до нестандартних рішень в умовах складних і мінливих соціальних ситуацій.

У підрозділі 1.2 розкрито сутність та структуру креативної компетентності соціального працівника як інтегративного фахового утворення. Визначено чотири взаємопов'язані компоненти: когнітивний (дивергентне мислення, знання методів і технологій), мотиваційно-ціннісний (внутрішня мотивація до творчості, гуманістичні цінності), діяльнісно-операційний (практичні вміння реалізовувати творчі підходи) та особистісно-рефлексивний (самоаналіз і здатність до саморозвитку). Показано, що розвиток кожного компонента безпосередньо пов'язаний з підвищенням ефективності фахової діяльності.

У підрозділі 1.3 проаналізовано арсенал креативних методів та технологій, що застосовуються у практиці соціальної роботи: мозковий штурм, синектика, метод шести капелюхів мислення, кейс-метод, арт-терапевтичні технології, метод метафоричних асоціативних карт, соціально-педагогічний тренінг, проєктний підхід. Доведено, що ефективне

застосування цих методів потребує не механічного відтворення, а творчої адаптації до конкретного клієнта і соціального контексту.

У цілому перший розділ засвідчує реалізацію поставлених завдань та конкретизує, що креативність є не лише особистісною рисою соціального працівника, а реальним і дієвим інструментом підвищення якості його професійної діяльності в умовах воєнних дій. Її розвиток та практичне застосування є необхідним для соціальних працівників, як практиків, здатних розв'язувати складні соціальні проблеми.

РОЗДІЛ 2

ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Визначення рівня креативності майбутніх соціальних працівників за методикою Дж. Гілфорда

Практика соціальної роботи є динамічним і багатовимірним процесом, що потребує від фахівця не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й здатності гнучко, нестандартно і творчо застосовувати різноманітні методи відповідно до конкретних обставин та індивідуальних потреб клієнтів. Особливо актуальним це є для студентів, які лише розпочинають фаховий шлях і перебувають на етапі формування власного методичного інструментарію. Цей процес охоплює не лише засвоєння стандартних алгоритмів допомоги, а й поступове відкриття власного творчого потенціалу як повноцінного і незамінного ресурсу фахівця соціальної сфери.

Виконання практичних завдань у роботі соціального працівника в умовах сучасних викликів, а саме зростання кількості осіб у складних життєвих обставинах, руйнування традиційних соціальних зв'язків, трансформація потреб клієнтів, вимагає постійного пошуку нових форм і методів взаємодії. Як зазначають дослідники сучасної соціальної роботи Т. Семигіна та О. Безпалько, ефективний соціальний фахівець ХХІ століття – це не лише виконавець стандартів, а й творчий суб'єкт, здатний конструювати нові практичні рішення у відповідь на унікальні ситуації клієнтів, з огляду на це дослідження реального стану використання творчих підходів у практиці майбутніх соціальних працівників є актуальним і практично значущим завданням.

Для здійснення дослідження нами визначено такі основні питання: який реальний рівень дивергентного мислення мають студенти – майбутні

соціальні працівники; наскільки часто і яким чином вони застосовують творчі методи у практичній роботі; які чинники сприяють або перешкоджають творчій активності; який зв'язок існує між рівнем креативності студентів та ефективністю їхньої навчально-практичної роботи. Відповіді на ці питання дозволяють отримати цілісну картину стану досліджуваного феномену та окреслити напрями його цілеспрямованого розвитку.

Дослідження проводилось на базі Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського. Вибірку склали 42 студенти 2–3 курсів спеціальності 231 «Соціальна робота». З них: 2 курс – 19 осіб, 3 курс – 23 особи. Дослідження здійснювалось упродовж 2025–2026 рр. навчального року і передбачало поєднання таких методів: тестування за методикою Дж. Гілфорда, авторського анкетування, індивідуальних напівструктурованих бесід, аналізу, педагогічного спостереження.

Вибір цільової групи зумовлений кількома важливими чинниками. По-перше, студенти 2–3 курсу вже мають первинні теоретичні знання і досвід першої навчальної практики, але ще не «закріпились» у шаблонних алгоритмах. По-друге, саме на цьому етапі відбувається найбільш інтенсивне формування фахової ідентичності, зокрема ставлення до власних творчих можливостей та прояву креативності. По-третє, вплив цілеспрямованого розвитку креативності на цьому етапі є найбільш відчутним і довгостроково стійким.

Методологічну основу дослідження склав системний підхід який дозволив розглядати креативність як цілісне особистісне утворення у взаємозв'язку із зовнішніми умовами.

На першому – *діагностичному* – етапі дослідження проведено авторське анкетування студентів. Анкета містила 20 запитань: 12 закритих і 8 відкритих. Аналіз відповідей показав: 87% студентів усвідомлюють важливість креативності для своєї майбутньої професії. Проте лише 38%

зазначили, що регулярно застосовують творчі методи. Решта вказала на конкретні перешкоди: брак часу (41%), нестачу практичних навичок (29%), нечіткість розуміння поняття «творчий метод» (30%), страх негативної оцінки (19%), відсутність матеріальних ресурсів (17%).

Аналіз відкритих відповідей виявив ще одну важливу закономірність: студенти, які зазначали, що «намагаються бути творчими», описували переважно незначні відхилення від стандартних підходів – дещо змінювали порядок запитань, додавали малюнок чи гру до бесіди з дитиною. Справжнє системне застосування власне «креативних» методів (арт-терапія, МАК, метод шести капелюхів, авторські вправи тощо) зустрічалось одиницями. Це свідчить про те, що студентська вибірка фактично має навіть менший рівень реальної творчої практики, ніж свідчать цифри анкетування.

Для об'єктивної діагностики рівня дивергентного мислення використовувався тест Дж. Гілфорда у модифікації Н. Батурін та С. Матюшкіної. Тест оцінює чотири параметри: швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість. Тестування проводилось у стандартизованих умовах. Результати дозволили поділити студентів на три групи: низький рівень (17 осіб – 40,5%), середній (18 осіб – 42,8%), високий (7 осіб – 16,7%).

Таблиця 2.1.

**Розподіл студентів за рівнями дивергентного мислення
(тест Гілфорда, n=42)**

<i>Осіб</i>	<i>%</i>	<i>Рівні</i>	<i>Типова поведінка на практиці</i>
17	40,5	низький	Орієнтація на шаблонні алгоритми, уникнення нестандартних ситуацій, низький прояв оригінальності ідей.
18	42,8	середній	Ситуативне застосування творчих підходів до вирішення професійних питань, схильність до «поверхового» стилю генерації ідей.

<i>Осіб</i>	<i>%</i>	<i>Рівні</i>	<i>Типова поведінка на практиці</i>
7	16,7	високий	Регулярне продукування нестандартних методів у вирішенні професійних питань, висока ініціативність та повсякчасні прояви дивергентного мислення.

Аналіз результатів за окремими параметрами виявив характерні закономірності, найбільш вираженим слабким місцем для студентів із низьким рівнем виявилась оригінальність: більшість пропонованих ідей дублювала відповіді інших і не виходила за межі шаблонного мислення, – гнучкість у цій групі виявилась дещо кращою, що вказує на певний ресурс для розвитку.

У студентів із середнім рівнем спостерігалась нерівномірність: непогана швидкість поєднувалась зі слабшою розробленістю – схильність до «поверхового» стилю генерації ідей. Ці студенти можуть швидко продукувати ідеї, але рідко доводять їх до конкретного практичного задуму.

Група з високим рівнем продемонструвала рівномірно розвинені показники. Особливо вирізнялась оригінальність: ідеї у 78% випадків не мали аналогів у відповідях інших учасників. Ці студенти активно синтезували знання з різних сфер – пропонували методи ігрового дизайну або театральні методики там, де зазвичай застосовуються лише вербальні підходи.

Узагальнення результатів діагностичного етапу дозволяє констатувати: більшість майбутніх соціальних працівників усвідомлюють цінність творчого підходу, проте відчують значні труднощі в його практичній реалізації через нестачу відповідних навичок, інституційні обмеження та відсутність системної підготовки. Це переконливо обґрунтовує потребу у розробці спеціальної програми розвитку креативності в системі фахової освіти.

2.2. Програма розвитку креативності майбутніх соціальних працівників

На основі результатів теоретичного аналізу наукових підходів та діагностичного етапу дослідження проявів креативності як інструменту підвищення ефективності фахової діяльності, нами було розроблено програму розвитку креативності майбутніх соціальних працівників. Програма орієнтована на студентів Чортківського гуманітарно-педагогічного фахового коледжу імені Олександра Барвінського, спеціальності 231 «Соціальна робота» і спрямована на цілеспрямований розвиток їх креативності як інструменту підвищення ефективності фахової діяльності.

Мета програми: розвиток креативності майбутніх соціальних працівників шляхом формування дивергентного мислення, опанування креативних методів і технологій та розвитку рефлексивної культури. Програма реалізується на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, добровільності участі, психологічної безпеки та рефлексивності, що відповідає принципам гуманістичної педагогіки К. Роджерса та ідеям Л. Виготського щодо соціальної природи творчого розвитку особистості.

Завдання програми: підвищити рівень дивергентного мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість); сформувати позитивне ставлення до творчого пошуку і готовність приймати креативні рішення; забезпечити практичне опанування основних креативних методів і технологій соціальної роботи; розвинути рефлексивну культуру як умову системного застосування творчих підходів у фаховій практиці.

Програма складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків загальним обсягом 9 годин з яких 9 занять по 1 години.

Блок I «Я і моя творчість» (2 год.) спрямований на усвідомлення власного творчого потенціалу та подолання психологічних бар'єрів.

Блок II «Арсенал творчих методів» (3 год.) передбачає практичне опанування основних креативних технологій соціальної роботи: методу

метафоричних асоціативних карток, шести капелюхів мислення, арт-терапевтичних прийомів, карти ресурсів.

Блок III «Творчість у практиці» (3 год.) включає вирішення реальних кейсів із практики соціальних служб із застосуванням набутих методів. Блок IV «Рефлексія і розвиток» (1 год.) орієнтований на формування рефлексивної культури та вироблення індивідуальної стратегії подальшого творчого зростання.

Форми роботи: практичні воркшопи, рольові ігри та симуляції, групові дискусії, аналіз кейсів із практики соціальних служб Тернопільщини, рефлексивні вправи та ведення творчого щоденника.

Програма побудована на принципах психологічної безпеки (право на помилку і нестандартне рішення), діяльнісного підходу (опанування методів через власну практику), наступності блоків (кожен наступний блок опирається на досвід попереднього) та рефлексивності (регулярне осмислення власного творчого досвіду).

Очікувані результати реалізації програми: підвищення рівня дивергентного мислення студентів; зростання готовності до застосування нестандартних підходів у роботі з клієнтами; формування рефлексивної практики як основи системного розвитку креативності як інструменту підвищення ефективності фахової діяльності (Додаток В).

На завершення розділу варто окреслити перспективи вдосконалення та впровадження розробленої програми.

По-перше, доцільно розробити диференційовану версію програми для студентів різних рівнів креативності: «традиціоналістам» необхідна інтенсивніша робота з долаття психологічних бар'єрів, тоді як «інтуїтивним творцям» більше потрібна системна рефлексія і методична грамотність.

По-друге, програма може бути розширена за рахунок включення модуля, присвяченого цифровій креативності – творчому використанню цифрових технологій у роботі з клієнтами, що є особливо актуальним в умовах цифрової трансформації соціального сектору.

По-третє, перспективним є розробка онлайн-версії програми, що дозволить охопити ширшу аудиторію майбутніх соціальних фахівців, зокрема в умовах дистанційного навчання.

Програма може бути інтегрована до дисциплін практичного спрямування у процесі підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти. Її зміст і методичне наповнення відповідають вимогам підготовки студентів зі спеціальності 231 «Соціальна робота» та узгоджуються з компетентнісним підходом, закладеним у стандарті вищої освіти.

2.3. Практичні рекомендації щодо розвитку креативності майбутніх соціальних працівників як ефективного інструменту підвищення якості професійної діяльності

Результатами теоретичного аналізу та проведеного діагностичного дослідження дозволили сформулювати структуровані практичні рекомендації, орієнтовані на підготовку креативних соціальних працівників.

У дослідженні було визначено, що розвиток креативності майбутніх соціальних працівників є не стихійним, а цілеспрямованим комплексним підходом, з чого і було побудовано системний характер рекомендацій, які включають і активну самоосвіту та особистісний креативний розвиток майбутніх соціальних працівників. Саме тому розвиток креативності як особистісного потенціалу має бути вплетеним у теоретико-практичну підготовку майбутніх соціальних працівників, і тільки у такому випадку креативний потенціал може бути перетворений на стійкий інструмент підвищення якості їх професійної діяльності.

Таблиця 2.6.

Практичні рекомендації щодо розвитку креативності майбутніх соціальних працівників

<i>Рекомендації</i>	<i>Зміст заходів та інструменти реалізації</i>	<i>Очікуваний ефект</i>
Особистісно-орієнтований розвиток та саморегуляція	Щоденні практики дивергентного мислення (вправи на гнучкість), ведення щоденника прийнятих креативних рішень (навчальній, творчій та волонтерській) діяльностях, формування індивідуального методичного портфоліо, участь у позанавчальній волонтерській діяльності, робота над подоланням шаблонності мислення та страху помилки.	Підвищення рівня пошуку різноманітних рішень однієї проблеми, розширення індивідуального методичного репертуару, зростання творчої сміливості та адаптивності до складних професійних ситуацій.
Впровадження в підготовку майбутніх соціальних працівників	Впровадження інтерактивних креативних технік, форм та методів навчання, створення психологічного безпечного освітнього середовища, інтеграція обов'язкових рефлексивних завдань у практичну підготовку СП.	Формування стійкої культури творчого пошуку у студентів, гармонійний розвиток креативної компетентності.
Професійне наставництво та супервізія	Проведення регулярних супервізій для майбутніх СП, менторська підтримка творчих ініціатив, забезпечення доступу до інновацій у креативній сфері.	Набуття реального досвіду ефективного застосування інноваційних та креативних технік, форм, методів у безпосередній роботі з клієнтами, мінімізація тривожності перед професійною невизначеністю.

1. Постійний розвиток дивергентного мислення у повсякденній практиці.

Розвиток дивергентного мислення не повинен обмежуватися виключно аудиторними заняттями або періодом екзаменаційних сесій, він має стати невід'ємною частиною щоденного саморозвитку та інтелектуального стилю майбутнього фахівця. Для ефективного щоденного тренування креативної гнучкості студентам рекомендується систематично виконувати спеціалізовані вправи. Прикладом такої практики є регулярне виконання вправи «100 способів застосування одного предмета», яка стимулює здатність відходити від звичних функціональних стереотипів і бачити приховані, нетипові властивості речей і явищ, що згодом переходить на вміння знаходити нестандартні ресурси у кризових клієнтів.

Окрім цього, важливим елементом є розширення загального кругозору через читання різнопланової наукової, художньої, філософської та психологічної літератури, а також активна участь у міждисциплінарних дискусіях і дебатах. Взаємодія не лише в межах своєї професійної спільноти, а й з представниками інших спеціальностей (митцями, соціологами, юристами, управлінцями) дозволяє вийти за рамки звичних парадигм і запозичити нові моделі.

Результати нашого дослідження переконливо доводять: найкращі показники оригінальності, швидкості та гнучкості мислення виявили саме ті студенти, які цілеспрямовано й усвідомлено практикували творчі когнітивні стратегії у звичному середовищі та повсякденному житті, трансформуючи інтелектуальний пошук у стійку повсякденну звичку.

2. Ведення щоденника прийнятих креативних рішень.

Ефективним інструментом глибокого самоаналізу, моніторингу особистісного зростання та фіксації творчих ідей є індивідуальний щоденник прийнятих креативних рішень у креативній, творчій та волонтерській діяльності соціального працівника. Студенту необхідно відійти від формального опису подій і фіксувати не лише стандартні алгоритми дій, а й

детально описувати власні спроби впровадження нестандартних рішень, аналізуючи їхні результати, переваги та недоліки. Корисною професійною звичкою, що стимулює критичне та творче мислення, є регулярне висунення до себе таких аналітичних запитань:

- *«Що саме я міг зробити сьогодні інакше у взаємодії з клієнтом чи колегами, і як ця зміна вплинула б на загальний результат?»*

- *«Які приховані внутрішні сили, потенціал або зовнішні ресурси клієнта я ще не задіяв, але можу мобілізувати для вирішення його проблеми?»*

- *«Який інноваційний інтерактивний метод варто апробувати наступного разу, а від якого застарілого шаблону краще відмовитися?»*

Головною умовою ефективності цієї практики є обов'язкова, систематична і негайна письмова фіксація спостережень та ідей. Психологічні особливості людської пам'яті зумовлюють те, що унікальні інсайти, тонкі емоційні нюанси та деталі інтервенцій швидко забуваються вже протягом тижня, і пригадати їх згодом стає дуже складно. Рефлексивний щоденник у такому контексті виступає надійним аналітичним помічником, який дозволяє структурувати досвід та перетворювати його на стійке професійне знання.

3. Формування власного методичного портфоліо («Банку креативних технік»).

Студентам у процесі навчання та проходження практики рекомендується здійснювати систематичний збір, опис, класифікацію та структурування інноваційних методів, арт-терапевтичних технік, інтерактивних ігор, тренінгових вправ та нестандартних соціальних технологій. Формування такого індивідуального портфоліо дозволяє майбутньому фахівцю накопичувати різноманітний і гнучкий методичний арсенал, яким можна легко керуватись у ситуаціях високої професійної невизначеності або під час вирішення складних, нестандартних кейсів.

Така діяльність сприяє переходу від пасивного споживання інформації до її активного переосмислення та адаптації під потреби конкретних клієнтів (багатодітних сімей, внутрішньо переміщених осіб, підлітків групи ризику тощо). Індивідуальне портфоліо з часом перетворюється на повноцінний особистий «методичний банк» для будь-яких професійних подій та викликів, що значно підвищує впевненість молодого спеціаліста у власних силах та здатність до оперативної мобілізації зусиль у кризових ситуаціях.

4. Активна участь у позаакадемічній волонтерській діяльності та соціальних проєктах.

Набуття реального, життєвого досвіду творчої діяльності неможливе без виходу за межі суто аудиторного навчання. Студентам необхідно активно долучатися до волонтерських рухів, благодійних ініціатив, діяльності громадських організацій та грантових соціальних проєктів, що здійснюється на засадах добровільності та особистої зацікавленості, «без примусу» з боку адміністрації закладу освіти. Таке неформальне середовище є найкращим майданчиком для розвитку фахової креативності.

У волонтерській практиці соціальні ситуації є максимально динамічними, гострими та непередбачуваними, що постійно ставить перед майбутнім спеціалістом реальні нестандартні завдання. Оскільки в таких умовах готові академічні інструкції або нормативні шаблони часто виявляються недієвими, студент змушений самостійно проєктувати нові шляхи вирішення проблем, експериментувати, комбінувати методи та брати на себе відповідальність за результат. Це безпосередньо тренує його творчу сміливість, винахідливість та здатність діяти в екстремальних умовах.

5. Цілеспрямоване подолання внутрішніх психологічних бар'єрів.

Одним із найскладніших, але водночас критично важливих напрямів є внутрішня робота студента над подолання деструктивних ментальних блоків – перфекціонізму та хронічного страху припуститися помилки. Ситуація, коли штучно сформований образ «ідеального професіонала» домінує над реальністю, повністю блокує будь-які прояви творчої ініціативи. Студент,

прагнучи уникнути критики або невдачі, починає обирати виключно безпечні, але застарілі та малоефективні шаблони поведінки.

Майбутній соціальний працівник має усвідомити, що помилка у творчому процесі є не ознакою професійної некомпетентності, а цінним джерелом емпіричного досвіду та важливою точкою особистісного зростання. Для нівелювання цих бар'єрів студентам доцільно брати активну участь у психологічних тренінгах особистісного зростання, відвідувати групи взаємопідтримки, розвивати емоційний інтелект та опановувати техніки емоційного самоконтролю. Це дозволить сформувати високу толерантність до ситуацій невизначеності та розвинути творчу сміливість, необхідну для реалізації інноваційних соціальних програм.

6. Створення інноваційного та психологічно безпечного освітнього середовища .

Процес розвитку креативності вимагає кардинальної перебудови взаємодії в системі «викладач – студент». Закладам вищої освіти необхідно відмовитися від авторитарних, суто репродуктивних методів навчання на користь інноваційних, пошукових та проблемно-орієнтованих технологій. Освітній процес має бути насичений кейс-методами, симуляційними іграми, інтерактивними семінарами, методом проєктів та мозковими штурмами, де заохочується висловлення найнеординарніших ідей.

Головною умовою є створення психологічно безпечного середовища, в якому студент не боїться бути розкритикованим або висміяним за нестандартний підхід до вирішення соціальної проблеми. Викладач має виступати не в ролі репресивного контролера, а в ролі фасилітатора, ментора та партнера, який стимулює самостійний науковий та практичний пошук студентів, підтримує їхню пізнавальну активність та створює умови для творчої самореалізації в межах навчальних дисциплін.

7. Розширити впровадження у навчальну підготовку соціальних працівників креативних технік, форм, методів та технологій.

Для системного забезпечення розвитку креативного потенціалу майбутніх СП доцільно вивчати не лише теоретичні засади психології творчості, а й безпосередньо опановувати практичні аспекти креативної діяльності (техніки, форми, методи, технології) як інструменти підвищення ефективності роботи соціального працівника: технології арт-терапії, казкотерапії, музичної та пісочної терапії, методики соціального театру (форум-театру), основи соціального проектування та фандрейзингу. Обов'язковим у цьому випадку має стати інтеграція рефлексивних завдань після кожного етапу практичної апробації креативних методів, що дозволить студентам усвідомити власні творчі здобутки та скоригувати творчий підхід до подальшого креативного розвитку.

8. Запровадження інституту професійного наставництва та супервізії.

Для мінімізації психологічного напруження та страху перед самотійною практичною діяльністю необхідно забезпечити супровід студентів з боку досвідчених наставників та супервізорів безпосередньо на базах практики. Проведення регулярних індивідуальних та групових супервізійних сесій дозволяє студентам-практикантам безпечно розбирати складні професійні випадки, аналізувати виниклі труднощі, емоційні реакції та спільно шукати творчі шляхи вирішення проблем клієнтів.

Наставники мають надавати всебічну адміністративну та менторську підтримку молодим спеціалістам, заохочувати їх до використання нестандартних методів, а також забезпечувати доступ до сучасного матеріально-технічного інструментарію баз практики (наочних матеріалів, діагностичного інструментарію, мультимедійного обладнання). Такий підхід дозволяє студентам набути реального, позитивного досвіду ефективного застосування творчих методів у безпосередній практичній роботі, значно знижує рівень професійної тривожності та формує стійку мотивацію до подальшої інноваційної діяльності в обраній сфері.

Запропоновані рекомендації націлюють на ключовий висновок дослідження, а саме те, що цілеспрямований розвиток креативності майбутніх соціальних працівників є комплексним процесом, який потребує допомоги на усіх рівнях – особистісному, освітньому та інституційному. Тільки така злагоджена система перетворює креативний потенціал на справжній, стійкий і відтворювальний інструмент підвищення якості роботи майбутніх соціальних працівників.

Перспективними напрямками подальших досліджень є: розробка онлайн-формату програми розвитку креативності для дистанційного навчання, беручи до уваги час у якому ми живемо, на нашу думку в цьому є значна перспектива досліджень, а також дослідження гендерних та вікових відмінностей у проявах та здатності до креативного мислення і на останок вивчення довгострокового ефекту розвивальних програм на якість практичної діяльності випускників Фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій Західноукраїнського національного університету та аналогічних закладів.

Аналіз результатів дослідження в цілому дозволяє стверджувати, що проблема розвитку креативності майбутніх соціальних працівників має кілька взаємопов'язаних вимірів.

Перший вимір – особистісний: це індивідуальний рівень розвитку дивергентного мислення, внутрішня мотивація до творчого пошуку, здатність долати страх помилки.

Другий вимір – освітній: якість і спрямованість навчального процесу, наявність відповідних форм і методів роботи, культура взаємодії між викладачем і студентом.

Третій вимір – інституційний: характер освітнього середовища у тому числі і роботи на базах практики, підтримка творчої ініціативи. Ефективний розвиток креативності можливий лише за умови врахування всіх трьох вимірів одночасно.

Варто також відзначити зв'язок між розвитком креативності і більш широкою системою особистісних якостей соціального працівника. Дослідження виявило, що студенти з вищим рівнем дивергентного мислення, як правило, також демонструють вищий рівень емпатії, гнучкості у стосунках і здатності до перспективного бачення ситуації клієнта. Це узгоджується з позицією Н. Роджерса, яка розглядає творчість як невід'ємну складову цілісного особистісного функціонування людини. Розвиток креативності, таким чином, є не лише навчальним завданням освітнього закладу, а й елементом загальноособистісного зростання майбутнього соціального працівника.

Зважаючи на особливості сучасного соціального середовища в Україні, де фахівці соціальної сфери нерідко працюють в умовах браку ресурсів, підвищеного стресу і надзвичайно широкого спектра клієнтських потреб, розвиток креативності набуває особливого значення. Він виступає не лише як засіб підвищення якості послуг, а й як ресурс особистісної стійкості самого фахівця: здатність знаходити нестандартні підходи в обмежених умовах є важливим психологічним захистом від синдрому вигорання. Це ще один аргумент на користь включення цілеспрямованого розвитку креативності в систему підготовки соціальних працівників.

Висновки до другого розділу

У другому розділі бакалаврської роботи здійснено комплексне дослідження рівня креативності майбутніх соціальних працівників, розроблено науково обґрунтовану програму її розвитку, а також сформульовано систему практичних рекомендацій для майбутніх соціальних працівників та їх наставників-викладачів.

У підрозділі 2.1 виявлено особливості використання креативних методів у практиці студентів-практикантів 2–3 курсів спеціальності «Соціальна робота». Діагностика за тестом Дж. Гілфорда показала: 40,5%

студентів мають низький рівень дивергентного мислення, 42,8% – середній, 16,7% – високий. Анкетування зафіксувало характерну суперечність між усвідомленням значущості творчого підходу (87%) і реальністю його застосування (38%).

У підрозділі 2.2 представлено розроблену чотирьохблокову програму розвитку креативності майбутніх соціальних працівників (9 год.). Програма охоплює блоки: усвідомлення творчого потенціалу, опанування креативних методів соціальної роботи, практична робота з кейсами, рефлексія і розвиток. Вона побудована на принципах психологічної безпеки, діяльнісного підходу та рефлексивності і спрямована на підвищення рівня дивергентного мислення студентів та розширення їхнього методичного репертуару.

У підрозділі 2.3 сформульовано рекомендації, орієнтовані на ґрунтовне забезпечення розвитку креативності майбутніх соціальних працівників як інструменту підвищення ефективності роботи соціального працівника.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати загальні висновки, що відповідають меті та завданням бакалаврської роботи.

1. На основі аналізу наукових підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Виготський, М. Чіксентмігаї, В. Моляко, О. Кульчицька, Л. Петришин та ін.) з'ясовано, що креативність є поліфункціональним феноменом, що поєднує когнітивні, мотиваційні, особистісні та соціальні характеристики. Вона функціонує в нерозривному зв'язку із навколишнім середовищем і контекстом діяльності, є динамічною властивістю, що розвивається за відповідних умов. У контексті соціальної роботи креативність набуває прикладного значення – вона виступає реальним інструментом, що дозволяє соціальному працівникові знаходити нові шляхи вирішення складних соціальних проблем і надавати якісну допомогу в умовах воєнного часу та соціальних криз.

2. Систематизовано арсенал креативних методів та технологій у практиці соціальної роботи: мозковий штурм, синектика, метод шести капелюхів мислення Е. де Боно, кейс-метод, арт-терапевтичні технології, метод метафоричних асоціативних карт (МАК), соціально-педагогічний тренінг, технологія соціального проектування, «дизайн-мислення» та геймфікація. Доведено, що ефективне застосування цих методів потребує творчої адаптації до конкретного клієнта і соціального контексту, а не механічного відтворення алгоритмів.

3. Вивчено рівень креативності майбутніх соціальних працівників за методикою Дж.Гілфорда та з'ясувалось, що враховуючи високий рівень розуміння майбутніми соціальними працівниками важливості інноваційних підходів, нажаль більшість відчуває труднощі під час їхнього втілення. Одним із головних чинників даного дисбалансу виступає недостатня сформованість практичних навичок девергентного мислення, тобто пошуку різноманітних рішень однієї проблеми, також відсутність цілеспрямованої системи творчої діяльності в межах навчання, і тому виникає суперечність,

яка доводить пряму необхідність наукового обґрунтування та впровадження спеціалізованої програми розвитку креативності в загальну систему підготовки майбутніх соціальних працівників.

4. Розроблено та обґрунтовано чотирьох блокову програму розвитку креативності майбутніх соціальних працівників (18 год.). Програма охоплює чотири послідовні блоки: I – усвідомлення власного творчого потенціалу та подолання психологічних бар'єрів; II – практичне опанування основних креативних методів і технологій соціальної роботи (МАК, шість капелюхів мислення, карта ресурсів, арт-терапевтичні прийоми); III – застосування методів у практичних кейсах із реальної практики соціальних служб; IV – рефлексія і вироблення індивідуальної стратегії творчого розвитку. Програма побудована на принципах психологічної безпеки, діяльнісного підходу та рефлексивності і може бути реалізованою як інструмент підвищення ефективності роботи соціального працівника, для студентів зі спеціальності 231 «Соціальна робота». Укладено практичні рекомендації щодо розвитку креативності майбутніх соціальних працівників, які орієнтовані на розвиток креативності майбутніх соціальних працівників – на особистісному та освітньому рівнях.

Отже, мета дослідження досягнута, всі поставлені завдання виконані. Результати роботи підтверджують, що креативність є не додатковою, а системоутворюючою характеристикою діяльності соціального працівника та виступає інструментом підвищення ефективності роботи соціального працівника в сучасних складних умовах.

Перспективами подальших досліджень є розробка онлайн-формату програми, вивчення довгострокового ефекту розвивальних програм та дослідження зв'язку між цифровими компетентностями і здатністю до системного використання креативності як інструменту підвищення ефективності професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. Київ : Радянська школа, 1967. 148 с.
3. Кульчицька О. І. Творчі здібності та їх розвиток. *Обдарована дитина*. 1998. № 4. С. 10–14.
4. Де Боно Е. Шість капелюхів мислення / пер. з англ. Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 176 с.
5. Гілфорд Дж. П. Три сторони інтелекту. *Психологія мислення* / за ред. А. М. Матюшкіна. Харків : Прогрес, 1965. С. 433–456.
6. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Марченко С. О. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
7. Маслоу А. Г. Мотивація і особистість / пер. з англ. Харків. 1999. 478 с.
8. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності : школа В. О. Моляко. Київ : Освіта України, 2008. 702 с.
9. Роджерс К. Р. Погляд на психотерапію. Становлення людини / пер. з англ. Харків : Прогрес, 1994. 480 с.
10. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
11. Семигіна Т. В. Соціальна робота в сучасному суспільстві : теорія і практика. Київ : Академія, 2005. 194 с.
12. Торренс Е. П. Освіта й творчий потенціал. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1963. 168 с.
13. Осборн А. Ф. Прикладна уява : принципи і процедури творчого вирішення проблем. New York : Scribner, 1963. 417 р.

14. Чіксентмігаї М. Креативність: потік і психологія відкриттів та винаходів. New York : Harper Collins, 1996. 456 p.
15. Гордон В. Дж. Синектика: розробка творчої здатності. New York : Harper & Row, 1961. 180 p.
16. Зверєва І. Д. Соціальна робота в Україні : теоретико-методологічні засади. Київ : ДЦССМ, 2000. 268 с.
17. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2007. 296 с.
18. Пасічник Н. В. Розвиток творчого потенціалу майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2015. 215 с.
19. Петришин Л. Й. Формування креативності майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 388 с.
20. Петришин Л. Й. Креативне середовище як педагогічна умова формування креативності майбутніх соціальних педагогів. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 2013. № 2. С. 79–86.
21. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2004. 288 с.
22. Amabile T. M. Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity. Boulder : Westview Press, 1996. 320 p.
23. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York : HarperCollins, 1996. 456 p.
24. De Bono E. Lateral Thinking: Creativity Step by Step. New York : Harper & Row, 1970. 300 p.
25. Fook J., Gardner F. Practising Critical Reflection: A Resource Handbook. Maidenhead : Open University Press, 2007. 232 p.
26. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. New York : McGraw-Hill, 1967. 538 p.

27. Maslow A. H. Toward a Psychology of Being. 2nd ed. New York : Van Nostrand Reinhold, 1968. 240 p.
28. Osborn A. F. Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Problem Solving. 3rd ed. New York : Scribner, 1963. 417 p.
29. Rogers C. R. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. Columbus : Charles E. Merrill, 1969. 358 p.
30. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. Bensenville : Scholastic Testing Service, 1974. 198 c.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для студентів спеціальності «Соціальна робота» «Використання креативних методів у практиці соціальної роботи»

Шановний(а) студент(ко)! Просимо Вас взяти участь в анонімному опитуванні, присвяченому вивченню особливостей використання творчих підходів у практичній діяльності майбутніх соціальних працівників. Ваші відповіді допоможуть покращити підготовку фахівців соціальної сфери. Анкетування є анонімним.

Загальні відомості:

Курс навчання: _____ Стать: ☐ жіноча ☐ чоловіча

Блок I. Ставлення до креативності у соціальній роботі

1. Як Ви розумієте поняття “креативність соціального працівника”? (відкрите запитання)

2. Наскільки важливою, на Вашу думку, є креативність для ефективної роботи соціального працівника?

☐ дуже важливою ☐ важливою ☐ не дуже важливою ☐ не важливою

3. Чи вважаєте Ви себе творчою людиною?

☐ так ☐ скоріше так ☐ скоріше ні ☐ ні ☐ важко відповісти

4. Чи вважаєте Ви, що креативність можна цілеспрямовано розвинути?

☐ так ☐ скоріше так ☐ скоріше ні ☐ ні

Блок II. Практичне використання творчих методів

5. Як часто Ви використовуєте нестандартні / творчі методи у роботі з клієнтами під час практики?

☐ регулярно ☐ іноді ☐ рідко ☐ майже ніколи ☐ ніколи

6. Які з перелічених методів Ви використовували у роботі з клієнтами?
(можна обрати кілька)

☐ арт-терапевтичні техніки ☐ метод МАК (метафоричні асоціативні карти)
☐ мозковий штурм ☐ кейс-метод ☐ метод шести капелюхів мислення ☐
карта ресурсів ☐ ігрові технології ☐ тренінгові вправи ☐ інше
(вкажіть): _____

7. Опишіть конкретний приклад, коли Ви застосували нестандартний підхід у
роботі з клієнтом (якщо такий був): (відкрите запитання)

Блок III. Чинники, що впливають на творчу активність

8. Що, на Вашу думку, заважає Вам застосовувати творчі підходи під час
практики? (можна обрати кілька)

☐ брак часу ☐ нестача практичних навичок ☐ нечітке розуміння поняття
“творчий метод” ☐ страх негативної оцінки ☐ відсутність матеріальних
ресурсів ☐ жорсткий контроль в закладі ☐ відсутність підтримки
куратора ☐ не заважає нічого ☐ інше: _____

9. Як Ви ставитесь до нестандартних спроб, що не принесли очікуваного
результату?

☐ сприймаю як цінний досвід ☐ відчуваю розчарування ☐ відчуваю
сором ☐ намагаюся надалі уникати нестандартних рішень

10. Чи підтримує куратор Вашої практики ініціативу у застосуванні
нестандартних методів?

☐ так, активно заохочує ☐ так, іноді підтримує ☐ байдуже ☐ ні, радить
дотримуватись стандартних підходів

Блок IV. Потреба у розвитку

11. Чи хотіли б Ви отримати більше теоретичної підготовки з питань
використання творчих методів у соціальній роботі?

☐ так ☐ скоріше так ☐ скоріше ні ☐ ні

12. Яка форма навчання з розвитку креативності є для Вас найбільш привабливою?

☐ практичні воркшопи ☐ тренінги ☐ лекції з демонстрацією ☐
самостійне вивчення ☐ рольові ігри та симуляції

13. Чи готові Ви пробувати нестандартні підходи у роботі, навіть якщо не гарантований результат?

☐ так, завжди ☐ так, якщо є підтримка ☐ рідко ☐ ні

14. Ваші пропозиції щодо вдосконалення підготовки соціальних працівників у частині розвитку креативності: (відкрите запитання)

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Б**Методика діагностики дивергентного мислення**

(тест Дж. Гілфорда у модифікації Н. Батурін та С. Матюшкіної)

Мета методики: діагностика рівня розвитку дивергентного (творчого) мислення за чотирма параметрами: швидкість, гнучкість, оригінальність та розробленість.

Цільова аудиторія: студенти закладів вищої освіти (вік від 17 років).

Форма проведення: індивідуальна або групова (стандартизовані умови, обмеження часу).

Інструкція для досліджуваного:

«Зараз я запропоную Вам кілька завдань. Ваше завдання – дати якомога більше різноманітних відповідей. Тут немає правильних і неправильних відповідей. Цінується не якість, а кількість і різноманітність. Відповідайте швидко, не зупиняйтеся на одній думці. На кожне завдання відведено певний час (вказаний у завданні)».

Завдання 1. “Альтернативне використання” (час – 3 хв.)

Назвіть якомога більше способів використання звичайної цегли (цеглини). Відповіді не мають бути реалістичними – чим оригінальнішими, тим краще.

Мої відповіді:

Завдання 2. “Наслідки ситуації” (час – 3 хв.)

Уявіть: відтепер усі люди на Землі можуть читати думки одне одного. Яким були б наслідки цього? Назвіть якомога більше різних наслідків (у різних сферах: сім'я, робота, суспільство, право тощо).

Мої відповіді:

Завдання 3. “Словесна асоціація” (час – 3 хв.)

Напишіть якомога більше слів, які асоціюються зі словом “ДОПОМОГА”. Намагайтеся включати не лише перші очевидні асоціації, а й несподівані.

Мої відповіді:

Завдання 4. “Покращення предмета” (час – 4 хв.)

Запропонуйте якомога більше ідей щодо вдосконалення звичайного стільця для використання людьми з обмеженими можливостями. Ваші ідеї можуть бути реалістичними або фантастичними.

Мої відповіді:

Обробка та інтерпретація результатів:

Швидкість – загальна кількість усіх відповідей (незалежно від якості). Відображає легкість генерації ідей.

Гнучкість – кількість різних категорій (тематичних груп), до яких належать відповіді. Відображає здатність переключатися між різними напрямками думки.

Оригінальність – кількість відповідей, що не зустрічаються у інших учасників (статистично рідкісних). Відображає нестандартність мислення.

Розробленість – рівень деталізації та розгорнутості відповідей (кожна конкретна деталь – +1 бал). Відображає здатність довести ідею до конкретного рішення.

Рівні розвитку дивергентного мислення:

Низький рівень: загальна сума балів нижче 25-го перцентиля вибірки; переважає шаблонне, репродуктивне мислення.

Середній рівень: загальна сума балів у межах 25–75-го перцентиля; здатність до творчого пошуку присутня, але нерівномірно розвинена.

Високий рівень: загальна сума балів вище 75-го перцентиля вибірки; висока швидкість, гнучкість та оригінальність мислення.

Примітка: нормативні значення визначаються відносно конкретної вибірки дослідження.

Додаток В**Програма розвитку креативності майбутніх соціальних працівників**

Загальний обсяг програми: 9 годин (9 занять по 1 годині).

Форми роботи: практичні воркшопи, рольові ігри та симуляції, групові дискусії, аналіз кейсів із практики соціальних служб, рефлексивні вправи та ведення творчого щоденника креативного зростання.

Принципи побудови: психологічна безпека, діяльнісно-творчий підхід, наступність блоків, рефлексивність.

Очікувані результати: підвищення рівня дивергентного мислення; розширення володіння креативними техніками та методами; зростання готовності до застосування нестандартних підходів; розвиток креативності.

БЛОК I. «Я і моя творчість» (2 год. / 2 заняття)

Мета: усвідомлення власного творчого потенціалу, подолання внутрішніх психологічних бар'єрів та страху «нестандартного рішення».

Вправа 1. «Автопортрет у променях креативності»

Мета: актуалізація особистісних творчих ресурсів, подолання стартової тривожності, прояв креативності.

Зміст: Студентам пропонується протягом 15 хвилин створити колаж або схематичний малюнок, де в центрі зображено їхнє професійне «Я», а навколо - промені, які символізують індивідуальні творчі якості (гнучкість, емпатію, почуття гумору тощо). Після завершення відбувається презентація робіт у колі, де кожен фіксує право на помилку та унікальність свого бачення.

Вправа 2. «Руйнування стін стереотипів»

Мета: подолання ментальних бар'єрів та інтелектуальної шаблонності в соціальній роботі.

Зміст: Учасники об'єднуються у мікрогрупи. Кожній групі дається звичний шаблонний підхід до вирішення соціальної проблеми (наприклад, «допомога самотній літній людині полягає лише в купівлі продуктів»).

Завдання - знайти 5 незвичних, альтернативних та творчих способів розширення цієї послуги, ігноруючи фінансові чи часові обмеження, щоб активізувати дивергентне мислення.

БЛОК II. «Арсенал творчих методів» (3 год. / 3 заняття)

Мета: практичне опанування основних креативних технік та методів як інструментів соціальної роботи.

Вправа 3. «Проективний міст»

(Метод метафоричних асоціативних карток (МАК))

Мета: засвоєння технології проективної діагностики та консультування через МАК.

Зміст: Робота в парах. Студенти використовують спеціалізовані карти (наприклад, метафоричні зображення «Персона» або «Соре»). Один студент виступає в ролі соціального працівника, інший - клієнта у кризовому стані. Завдання «працівника» - за допомогою навідних запитань до обраної наосліп карти допомогти «клієнту» вербалізувати свій внутрішній стан і знайти приховані ресурси.

Вправа 4. «Рада експертів»

(Метод «Шість капелюхів мислення» Е. де Боно)

Мета: опанування креативного методу всебічного аналізу проблеми та структурування мислення.

Зміст: Моделюється ситуація розробки нової соціальної послуги для територіальної громади Тернопільщини. Студенти розподіляють між собою «капелюхи»: Білий (факти і цифри), Червоний (емоції та інтуїція), Чорний (критика та ризики), Жовтий (оптимізм і вигоди), Зелений (креативність та нові ідеї), Синій (керівництво процесом). Проводиться дискусія, де кожен висловлюється виключно в межах кольору свого капелюха.

Вправа 5. «Творча майстерня: Глина та фарби»

(Арт-терапевтичні прийоми)

Мета: практичне вивчення креативних технік для зняття емоційної напруги у клієнтів.

Зміст: Практикум із використанням ізотерапевтичних матеріалів. Студенти самостійно проходять техніку «Малювання пальцями без пензля» або «Пластилінові трансформації», де відтворюють складну емоцію (гнів, страх, тривогу), а потім трансформують її у позитивний образ. Обговорюються методичні особливості застосування цієї техніки у роботі з дітьми, що опинилися в СЖО.

Вправа 6. «Картографування життєвого простору»

(Метод «Карта ресурсів»)

Мета: опанування технології візуалізації та пошуку соціально-психологічної підтримки.

Зміст: Учасники створюють індивідуальну «Карту ресурсів сім'ї» для умовного клієнта. На великому аркуші паперу за допомогою символів позначаються внутрішні ресурси (здібності, досвід) та зовнішні інституції (соціальні служби, громадські організації, релігійні громади Тернополя, друзі). Проводиться аналіз зв'язків та розривів у мережі підтримки.

БЛОК III. «Творчість у практиці» (3 год. / 3 заняття)

Мета: інтеграція набутих креативних методів у процес розв'язання реальних практичних завдань соціальних служб.

Вправа 7. «Кейс-лабораторія Тернопільського міського ТЦСО»

Мета: розвиток навичок командного вирішення складних нестандартних професійних ситуацій засобами креативного методу.

Зміст: Групам надаються детальні описи реальних кейсів із практики територіального центру соціального обслуговування (наприклад, соціальна ізоляція внутрішньо переміщеної особи похилого віку, яка відмовляється від комунікації). Використовуючи метод «Шести капелюхів», групи мають розробити унікальну індивідуальну програму реінтеграції.

Вправа 8. «Симуляційна гра: Перший візит»

Мета: відпрацювання навичок експрес-застосування креативних методів у кризових умовах.

Зміст: Рольова симуляція. Створюються умови візиту фахівця із соціальної роботи у сім'ю, де є ризик вилучення дитини. Оскільки стандартний діалог не працює через агресію батьків, «соціальний працівник» має миттєво застосувати елемент арт-терапії або техніку МАК для встановлення контакту та зниження опору.

Вправа 9. «Генератор соціальних стартапів»

Мета: формування проектного мислення та дивергентного підходу до надання соціальних послуг.

Зміст: Студенти методом мозкового штурму розробляють концепцію інноваційного соціального проекту для молоді з інвалідністю в Тернопільській області. Акцент робиться на залученні нестандартних засобів: інклюзивного театру, каністерапії чи медіа-проектів. Оцінюється оригінальність, реалістичність та гнучкість ідей.

Вправа 10. «Аукціон методичних знахідок»

Мета: закріплення та систематизація набутого креативного прийому.

Зміст: Кожна мікрогрупа презентує власну модифікацію будь-якого вивченого методу (наприклад, адаптацію МАК для підлітків із девіантною поведінкою). Інші групи виступають в ролі «експертної ради соціальної служби», яка оцінює життєздатність ідей та «купує» найбільш креативні та обґрунтовані методичні розробки.

БЛОК IV. «Рефлексія і розвиток» (1 год. / 1 заняття)

Мета: закріплення рефлексивної культури та розробка індивідуальної траєкторії подальшого креативного розвитку.

Вправа 11. «Мій творчий щоденник і дорожня карта фахівця»

Мета: підбиття підсумків, самооцінка рівня фахової креативності та планування професійного майбутнього.

Зміст: Учасники аналізують записи своїх творчих щоденників, які вони вели впродовж усіх занять. На основі цього аналізу кожен студент створює власну «Дорожню карту креативного зростання» на наступний рік, фіксуючи, які саме нестандартні підходи він готовий впроваджувати під час

виробничої практики. Програма завершується фінальним шерингом-рефлексією у загальному колі.

У програмі використані такі методи і методики: креативна техніка «Шість капелюхів мислення» Е. де Боно; концепція дивергентного мислення Дж. Гілфорда та Е. П. Торренса; проективна методика використання метафоричних асоціативних карток (МАК) (О. Шутценбергер, М. Егетмейер); прийоми експресивної арт-терапії (Н. Роджерс); метод картографування соціальних мереж та ресурсів (екокарта за А. Гартманом); метод аналізу ситуацій (Case Study).